

Експериментальне дослідження рівня сформованості готовності студентів-майбутніх психологів освіти до надання консультативної допомоги

А.В. Журавель

асистент кафедри
практичної психології,
Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра
Довженка

Науковий керівник:

О.Д. Сафін
доктор психологічних
наук, професор,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті проаналізовано останні дослідження проблеми готовності психологів освіти до професійної діяльності; виокремлено основні особистісні та функціональні характеристики суб'єкта, необхідні для ефективного виконання ним функцій психолога-консультанта; висвітлено результати експериментального дослідження рівня сформованості готовності студентів-психологів 4-5-тих курсів педагогічних ВНЗ до надання консультативної допомоги.

В статье проанализированы последние исследования проблемы готовности психологов образования к профессиональной деятельности; выделены основные личностные и функциональные характеристики субъекта, необходимые для эффективного выполнения им функций психолога-консультанта; отражены результаты экспериментального исследования уровня сформованности готовности студентов-психологов 4-5-тых курсов педагогических высших учебных заведений к оказанию консультативной помощи.

In the article the recent researches of problem of psychologists' of education readiness to professional activity are analyzed; basic personal and functional descriptions of subject, necessary for effective implementation by him functions of psychologist-consultant, are selected; the results of experimental research of psychologists' level of readiness formed to providing of psychological consulting help are reflected.

Ключові слова: психолог освіти, консультативна діяльність, готовність до професійної діяльності.

Постановка проблеми

Надання консультативної допомоги є суттєвим напрямом практичної роботи психолога освіти, який можна визначити як процес взаємодії між професійно компетентним психологом і клієнтом, зорієнтований на научіння й особистісний ріст останнього. Для успішного здійснення консультативної діяльності у майбутніх психологів освіти повинен бути достатній рівень сформованості готовності до консультативної діяльності, що зможе забезпечити успішний початок самостійної психоконсультативної роботи і буде надійною базою для надання якісної консультативної допомоги клієнтам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної психології дослідженню проблеми готовності до професійної діяльності приділяється достатньо велика увага як з боку українських, так і російських учених (Л.І. Анциферов, О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, В.А. Семиченко, В.О. Слатьонін та інші). Питання змістової характеристики поняття «загальна готовність до праці» висвітлені у працях Г.А. Асмолова, С.Д. Максименка, К.К. Платонова, А.С. Прангвішвілі, С.Л. Рубінштейна, Д.М. Узнадзе та інших науков-

ців; структура готовності до професійної діяльності описана у наукових роботах Ф.Н. Гонаболіна, Є.О. Клімова, В.А. Крутецького, Н.Ф. Кузьміної, М.В. Левченко, А.К. Маркової та інших; пошук критеріїв готовності та розроблення на їхній основі психологічної моделі професіонала здійснені, зокрема, О.М. Івановою, Е.С. Чугуновою; характеристика рівнів сформованості психологічної готовності до професійної діяльності подана в роботах М.Й. Боришевського, А.Д. Ганюшкіна, М.І. Дьяченко, Л.В. Кондрашової, О.М. Корецької та інших.

Проведений аналіз наукової та методичної літератури показав, що на даний момент у психології існує два основні підходи в дослідженні професійної готовності особистості: функціональний і особистісний. Функціональний передбачає розуміння готовності як категорії діяльності та розглядає готовність одночасно і як налаштування на що-небудь, і як результат підготовки. У руслі цього підходу розглядаються процесуальні якості суб'єкта, що є максимально значущими для тієї чи іншої професійної діяльності, детально вивчаються професійно обумовлені вимоги до особистості [4].

У межах особистісного підходу поняття «професійна готовність» розглядається як єдність особистісно значущих професійних властивостей, що виконують інтегративну роль у формуванні професійної готовності та здатності особистості до продуктивної професійної діяльності [1].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз наукової літератури з проблеми готовності психологів до професійної діяльності показав, що на сучасному етапі розвитку психології не існує чіткої моделі готовності майбутніх психологів освіти до надання консультативної допомоги. Вивчення поглядів науковців і психологів-практиків на структуру та визначення рівня сформованості готовності психологів освіти до професійної діяльності доводить наявність різних підходів до вирішення зазначених питань.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз рівня сформованості готовності студентів-психологів 4-5-тих курсів педагогічних ВНЗ до надання консультативної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження

У ході консультативного процесу психолог, спираючись на узагальнені наукові знання та керуючись еkleктичною або інтегративною концепціям психологічної допомоги, вирішує такі завдання: активно вислуховує клієнта, спонукає його до розширення уявлень про себе, свою конкретну життєву ситуацію, навколишню дійсність, сприяє розвитку, соціалізації, самореалізації клієнта та прийняттю ним відповідальності за своє життя. Готовність психолога освіти до консультативної діяльності є комплексним утворенням взаємопов'язаних особистісних і функціональних характеристик суб'єкта, необхідних для ефективного виконання ним функцій психолога-консультанта.

Експериментальним шляхом було встановлено, що готовність майбутнього психолога освіти до консультативної діяльності залежить від низки його особистісних якостей, властивостей, рис, схильностей та інтересів, а саме: від здатності до самоуправління; креативності, творчого ставлення до професії, інтуїції, почуття гумору; комунікативних установок; рівня розвитку емпатії; комунікативних та організаторських здібностей; рівня ригідності – пластичності; умінь вислуховувати; рівня розвитку рефлексії тощо, рівень сформованості яких є достатнім для успішного початку самостійної психоконсультативної діяльності.

У експериментальній роботі були задіяні студенти Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка (190 осіб) і Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (60 осіб) (спеціальність: «Практична психологія»). Експеримент проводився на 4-5 курсах, де відбувалася

підготовка майбутніх фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «Бакалавр» і «Спеціаліст». Загальна база дослідження становила 250 осіб.

Вибір студентів саме цих курсів був обумовлений тим, що вони відповідають важливим часовим етапам формування готовності майбутнього фахівця до консультативної діяльності. На цьому етапі студенти-психологи повинні володіти необхідним обсягом професійних знань, умінь, і, головне – у них повинні бути на достатньому рівні сформовані професійно-важливі якості, властивості та риси, необхідні для ефективного виконання функцій психолога-консультанта.

Визначена вибірка сукупність відповідає основним критеріям її формування:

1. Змістовному критерію (критерію операційної валідності), що визначається відповідністю експериментального методу до гіпотези, що перевіряється.

2. Критерію еквівалентності піддослідних (критерію внутрішньої валідності), тобто результати, отримані при дослідженні експериментальної вибірки, розповсюджуються на кожного її учасника.

3. Критерію репрезентативності (критерію зовнішньої валідності), тобто група піддослідних, що бере участь у експерименті, відображає всю популяцію, відносно якої можна застосувати отримані у процесі експерименту результати [6].

Діагностичний інструментарій був представлений такими методиками: методика діагностики оцінки самоконтролю у спілкуванні М. Снайдера; методика діагностики комунікативної установки В.В. Бойко; діагностика рівня розвитку рефлексивності (методика А.В. Карпова); методика діагностики мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов, В.А. Уразаєва); методика виявлення «Комунікативних та організаторських здібностей» (КОС-2); методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі; методика вимірювання ригідності; методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко; тест «Здатність до самоуправління» Н.М. Пейсахова; тест

«Чи вмієте ви слухати?» М. Снайдера; тест життєстійкості (С. Мадді, переклад і адаптація Д. Леонтьєва, О. Расказова); тест «Креативність» Н. Вишнякової.

Зважаючи на те, що у більшості шкал отримані нами показники не відповідають закону нормального розподілу ($p \leq 0,05$), для подальшого аналізу статистичної значущості відмінностей даних результатів і пошуку відмінностей вибірок за рівнем прояву ознаки нами було використано непараметричні методи:

1) W-критерій Уїлкоксона двохвибіркового, що застосовується для оцінки відмінностей між двома вибірками, взятими із закону розподілу, відмінного від нормального, або виміряними із використанням порядкової шкали. Додаткові припущення: обидві вибірки прості, об'єднана вибірка незалежна [7]. Також критерій Уїлкоксона рекомендується застосовувати для перевірки рівності середніх значень, коли немає припущень про дисперсії [2];

2) двохвибірковий критерій Колмогорова-Смірнова (Z), що дає можливість перевірити основну гіпотезу (H₀): дві досліджувані вибірки належать до однієї й тієї ж генеральної сукупності, і, відповідно, два емпіричних розподіли підпорядковуються одному закону [5].

Для дослідження рівня сформованості готовності майбутніх психологів системи освіти до консультативної діяльності, перш за все, ми підраховали середнє арифметичне значення, стандартне відхилення та медіану по кожному з досліджуваних показників для кожної з досліджуваних груп, що являють собою інформативну міру «центральної тенденції» змінної, що досліджується [3].

Математичні розрахунки здійснювалися за допомогою комп'ютерних програм Statgraphics Centurion XV Professional 2006.

До показників рівня сформованості здатності до самоуправління належать: здатність до самоуправління, яка на 4-му курсі дорівнює $22,5 \pm 6,8$ балів, і спостерігається певне підвищення показника до $24,6 \pm 6,2$ бала на 5-му курсі, при цьому обидва зазначені показники залишають-

**Підсумкові дані експериментального дослідження рівня сформованості
готовності майбутніх психологів освіти до консультативної діяльності**

Показники готовності до консультативної діяльності	Середньогрупове значення показника у балах		Статистичні показники	
	4-й курс	5-й курс	Уїлкоксон, W; p-рівень при $\alpha=0,05$	Колмогоров-Смірнов, Z; p-рівень при $\alpha=0,05$
здатність до самоуправління	22,5±6,8	24,6±6,2	W=39,0 p=0,297	Z=0,791 p=0,560
аналіз протиріч	2,35±1,1	2,4±0,9	W=7,0 p=0,855	Z=1,107 p=0,173
планування	2,1±0,9	2,5±1,1	W=44,0 p=0,221	Z=1,581 p=0,013
критерії оцінки якості досягнутого	2,0±1,1	2,35±0,9	W=42,0 p=0,240	Z=1,423 p=0,035
прийняття рішень	3,8±1,1	3,85±1,2	W=13,0 p=0,718	Z=0,791 p=0,560
самоконтроль	2,9±1,0	3,4±1,0	W=51,0 p=0,148	Z=0,791 p=0,560
корекція дій, планів	4,3±1,0	4,45±1,0	W=19,0 p=0,598	Z=1,423 p=0,035
творче мислення	6,35±1,7	5,55±1,3	W=-62,0 p=0,090	Z=1,423 p=0,035
інтуїція	6,4±1,3	5,4±1,2	W=-84,0 p=0,021	Z=1,739 p=0,005
почуття гумору	6,75±1,4	5,4±1,4	W=-103,5 p=0,005	Z=2,055 p=0,000
творче ставлення до професії	6,35±1,4	4,85±1,4	W=-107,0 p=0,003	Z=1,897 p=0,001
креативність	47,6±7,2	41,2±6,9	W=-95,5 p=0,010	Z=1,581 p=0,013
комунікативні установки	61,85±19,7	64,9±14,4	W=0,5 p=1,0	Z=0,632 p=0,818
відкрита жорстокість у ставленні до людей	28,15± 9,0	29,25±8,1	W=-2,5 p=0,956	Z=0,949 p=0,331
завуальована жорстокість у ставленні до людей	14,8±4,1	15,2±3,2	W=7,0 p=0,858	Z=0,790 p=0,559
рівень емпатії	19,45± 4,9	18,15± 4,0	W=-30,5 p=0,415	Z=0,791 p=0,560
проникаюча здатність у емпатія	3,15±1,0	3,25±1,0	W=11,5 p=0,755	Z=1,402 p=0,065
комунікативні здібності	12,5±4,8	11,9±4,7	W=-10,5 p=0,786	Z=0,791 p=0,560

організаторські здібності	13,75± 3,6	13,0±3,0	W=-28,5 p=0,446	Z=0,947 p=0,331
загальна гармонійність комунікативних орієнтацій	62,85± 7,6	63,7±6,8	W=-5,0 p=0,903	Z=0,791 p=0,560
орієнтація на адекватність сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню	20,8±3,4	22,25± 2,6	W=52,0 p=0,161	Z=1,107 p=0,173
орієнтація на прийняття партнера по спілкуванню	22,15± 3,0	21,45± 2,9	W=-33,0 p=0,376	Z=1,107 p=0,173
рівень ригідності – пластичності	27,7±4,4	27,0±3,4	W=-27,0 p=0,472	Z=1,107 p=0,173
уміння вислуховувати	67,3±9,2	69,5±9,5	W=16,0 p=0,674	Z=0,791 p=0,560
рефлексія	125,65± 20,0	137,45±19,7	W=55,5 p=0,137	Z=1,107 p=0,173
життєстійкість	94,4± 17,0	91,6± 15,8	W=-21,0 p=0,579	Z=0,474 p=0,978

ся в межах середнього рівня вираженості цього критерію; аналіз протиріч – рівень цього критерію залишається у студентів-психологів 4-5-го курсів незмінним: 2,35±1,1÷2,4±0,9 бала, що відповідає рівню нижче середнього; планування – за даним критерієм спостерігається незначне підвищення показника з 2,1±0,9 бала на 4-му курсі до 2,5±1,1 бала на 5-му курсі, проте отримані показники залишаються в межах рівня нижче середнього; критерії оцінки якості досягнутого – за даним критерієм спостерігається незначне підвищення показника з 2,0±1,1 бала на 4-му курсі до 2,35±0,9 бала на 5-му, хоча обидва показники відносяться до діапазону нижче середнього; рівень прийняття рішень, що залишається незмінним у студентів-психологів 4-5-го курсів (3,8±1,1÷3,85±1,2) і відноситься до середнього діапазону вираженості; рівень самоконтролю – на 4-му курсі дорівнює 2,9±1,0 бала та відповідає рівню нижче середнього, і спостерігається позитивна динаміка у його розвитку до 3,4±1,0 бала на 5-му курсі, що відповідає середньому рівню; корекція дій, планів – рівень цього критерію залишається у студентів-психологів 4-5-го курсів незмінним (4,3±1,0÷4,45±1,0 бала) і відноситься до діапазону вище середнього.

До показників рівня сформованості креативності належать: творче мислення, у рівні розвитку якого відбувається незначне зниження з 6,35±1,7 бала на 4-му курсі до 5,55±1,3 бала на 5-му курсі, при цьому обидва зазначені показники відповідають середньому рівню розвитку цього критерію; рівень інтуїції, що дещо знижується з 6,4±1,3 бала на 4-му курсі до 5,4±1,2 бала на 5-му курсі, залишаючись при цьому в межах середніх оцінок вираженості цього критерію; рівень почуття гумору, що відноситься до середнього діапазону вираженості значення і дещо знижується з 6,75±1,4 бала на 4-му курсі до 5,4±1,4 бала на 5-му; рівень творчого ставлення до професії, що різко знижується з середнього діапазону вираженості на 4-му курсі (6,35±1,4 бала) до позиції нижче середнього рівня на 5-му (4,85±1,4 бала); креативність, що відповідає середньому рівню розвитку, у межах якого спостерігається певне зниження показника з 47,6±7,2 бала на 4-му курсі до 41,2±6,9 бала на 5-му.

До показників рівня сформованості комунікативних установок належать: комунікативні установки, виявлений рівень яких у студентів-психологів 4-го і 5-го курсів відноситься до високого рангу вираженості, що свідчить про наявність у

них вираженої негативної комунікативної установки, при цьому спостерігається тенденція до збільшення показника з $61,85 \pm 19,7$ бала на 4-му курсі до $64,9 \pm 14,4$ бала на 5-му; рівень відкритої жорстокості у ставленні до людей, що підвищується з $28,15 \pm 9,0$ бала на 4-му курсі до $29,25 \pm 8,1$ бала на 5-му і відповідає високим показникам вираженості; рівень завуальованої жорстокості у ставленні до людей, що відповідає високим показникам вираженості та підвищується з $14,8 \pm 4,1$ бала на 4-му курсі до $15,15 \pm 3,2$ бала на 5-му.

До показників рівня сформованості емпатії належать: рівень емпатії, у якому діагностується зниження показника з $19,45 \pm 4,9$ бала на 4-му курсі до $18,15 \pm 4,0$ бала на 5-му, що відбувається в межах заниженого рівня сформованості цього критерію; рівень проникаючої здатності в емпатії, який залишається незмінним у студентів-психологів 4-5-го курсів ($3,15 \pm 1,0 \div 3,25 \pm 1,0$ бала) і відповідає середньому діапазону вираженості.

До показників рівня сформованості комунікативних та організаторських здібностей належать: рівень комунікативних здібностей, що відповідає середньому показнику вираженості та залишається незмінним у студентів-психологів 4-5-го курсів ($12,5 \pm 4,8 \div 11,9 \pm 4,7$ бала); рівень організаторських здібностей, що відповідає середнім значенням вираженості цього критерію в межах якого спостерігається незначне зниження показника з $13,75 \pm 3,6$ бала на 4-му курсі до $13,0 \pm 3,0$ бала на 5-му.

До показників рівня сформованості мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях відносяться: рівень загальної гармонійності комунікативних орієнтацій, що залишається у студентів-психологів 4-5-го курсів практично незмінним ($62,85 \pm 7,6 \div 63,7 \pm 6,8$ бала) і належить до середнього рівня вираженості цього критерію; орієнтація на адекватність сприйняття і розуміння партнера по спілкуванню – у рівні розвитку цього критерію спостерігається позитивна динаміка з $20,8 \pm 3,4$ бала на 4-му курсі, що відпо-

відає середньому показнику вираженості, до $22,25 \pm 2,6$ бала на 5-му курсі, що належить високому рівню сформованості та прояву цього критерію; орієнтація на прийняття партнера по спілкуванню – рівень цього критерію залишається у студентів-психологів 4-5-го курсів практично незмінним ($22,15 \pm 3,0 \div 21,45 \pm 2,9$ бала) і відповідає нижнім позиціям високого рівня його сформованості та прояву.

Показник рівня ригідності – пластичності знаходиться на середньому рівні розвитку і не зазнає суттєвих змін протягом навчання ($27,7 \pm 4,4 \div 27,0 \pm 3,4$ бала).

Показник рівня уміння вислуховувати відповідає діапазону сформованості цього критерію вище середнього, у межах якого діагностується незначне збільшення числового значення з $67,3 \pm 9,2$ бала на 4-му курсі до $69,5 \pm 9,5$ бала на 5-му.

Показник рівня рефлексії відповідає середнім оцінкам вираженості цього критерію, у межах яких спостерігається позитивна динаміка показника з $125,65 \pm 20,0$ бала на 4-му курсі до $137,45 \pm 19,7$ бала на 5-му.

Показник рівня життєстійкості відноситься до середнього діапазону вираженості зазначеного критерію, у межах якого відбувається незначне зниження цього показника з $94,4 \pm 17,0$ бала на 4-му курсі до $91,6 \pm 15,8$ бала на 5-му курсі.

Висновки

Результати констатувального етапу дослідження дають змогу стверджувати, що в умовах традиційного навчання структурні компоненти готовності до консультативної діяльності у майбутніх психологів освіти розвинені недостатньо, тобто існуюча система професійної підготовки майбутніх психологів освіти не створює відповідних умов для ефективного формування їх як професіоналів. Отримані результати будуть використані нами в подальшому для оптимізації психолого-педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів освіти до надання консультативної допомоги.

Список використаних джерел

1. *Бодалев А.А.* Личность и общение. Избр. психол. труды / А.А. Бодалев. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
2. *Лагутин М.Б.* Наглядная математическая статистика : учебное пособие / М.В. Лагутин. – 2-е изд., испр. – М. : 2009. – 472 с.
3. *Рунион Р.* Справочник по непараметрической статистике : Современный подход / Р. Рунион ; [пер. с англ. Е. З. Демиденко]. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 198 с.
4. *Сластенин В.А.* Педагогика : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
5. Справочник по прикладной статистике / [ред. Э. Ллойд, У. Ледерман ; пер. с англ. под. ред. С.А. Айвазяна, Ю. Тюрина]. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 526 с.
6. *Теремко В.Г.* Соціологія: Підручник / В.Г. Теремко. – К. : Академія, 2005. – 432 с.
7. *Холлендер М.* Непараметрические методы статистики / М. Холлендер, Д. Вулф. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 518 с.